

JAARGANG 53

NUMMER 5

NOVEMBER-DECEMBER 2006

OOSTERSE CHRISTENEN, KERKEN EN CULTUREN

# POKROF



## Inhoud

- 1 **Orthodox kerkenpad VI**  
Sofia, Belgrado, Boekarest, Sibiu  
Wil van den Bercken
- 4 **Lavra Netofa**  
Bericht uit Galilea  
Broeder Kees
- 7 **Op weg naar Kerstmis**  
Enkele meditatieve teksten
- 8 **Icoonschool voor kinderen**  
De H. Berg van icoonschilder Girvel  
Josephien van Kessel
- 11 **Bezoek aan Siirt**  
Impressies uit Oost-Turkije  
Herman Teule
- 14 **Nieuws**
- 16 **Open venster op Orthodoxe Kerk**  
Boekrecensie  
Dolf Langerhuizen
- 17 **Subbârâ**  
Syrische tijd voor Kerstmis  
Leo van Leijsen
- 21 **Liturgieagenda**



*Oude poort voormalig  
Jacobsklooster, Siirt.  
(foto: H. Teule)*

## Van de redactie

Turkije staat op allerlei manieren in de belangstelling. De toetreding van dit land tot de EU is allereerst onderwerp van discussie, veel meer dan de haast stilzwijgende manier waarop de twee - overwegend Orthodoxe - landen Roemenië en Bulgarije over ruim een maand officieel lid zullen worden. Niet in de laatste plaats werpt rond Turkije de onverwerkte genocide op de Armeense en Syrische christenen van 1915 steeds zijn schaduw op het heden, tot in de Nederlandse landelijke politiek toe. In deze tijd ook, eind november-begin december, zal paus Benedictus XVI het land bezoeken, een gebeuren dat veel belangstelling van de media trekt en door velen ongetwijfeld met grote belangstelling zal worden gevolgd.

Herman Teule bezocht in Turkije de oostelijke stad Siirt (zie foto hiernaast), ooit een belangrijk christelijk centrum. Hij trof er naast een roemrijk verleden zowel droeve herinneringen als hoopgevende toekomstperspectieven aan. Op Orthodox Kerkenpad VI voert Wil van den Bercken ons voor de laatste keer langs oosterse godshuizen, in drie Balkanlanden (waaronder de twee nieuwe EU-lidstaten): Bulgarije, Servië en Roemenië. Broeder Kees, oud-redactielid van Pokrof en al jaren levend als monnik in Lavra Netofa (Israël), doet verslag van de ontwikkelingen in zijn gemeenschap. Dolf Langerhuizen bespreekt het boek van Ignace Peckstadt over de Orthodoxe Kerk, de traditie die Peckstadt als jonge Belgische jurist greep en hem ernaar deed overstappen. Voormalig koopvaardij-matroos Rostislav Girvel geeft op een originele wijze icoonschilderles aan kinderen in St Petersburg. Twee resultaten ziet u op de omslag. Josephien van Kessel zocht hem op in Rusland. De voorbereiding op Kerst heeft in de drie Syrische tradities een ander gezicht dan de westerse Advent. Door analyse van de structuur van die periode laat Leo van Leijsen iets van het eigen ervan oplichten.

Pokrof wenst u ook een goede voorbereiding toe en een Gelukkige Kerst.

Redactie Pokrof

**Pokrof** verschijnt vijfmaal per jaar en is een uitgave van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord.

**Redactie:** Wil van den Bercken, Dolf Bruinsma, Geert van Dartel (waarnemend hoofdredacteur), Josephien van Kessel, Dolf Langerhuizen, Leo van Leijsen (redactiesecretaris), Heleen Murre-van den Berg, Huub Vogelaaar.

**Administratie en redactiesecretariaat:** Katholieke Vereniging voor Oecumene, Walpoort 10, 5211 DK 's-Hertogenbosch, tel. 073-6136471, e-mail: [secretariaat@oecumene.nl](mailto:secretariaat@oecumene.nl), internet: <http://www.oecumene.nl>.

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdragen en geven niet de mening van de redactie weer. De redactie is verantwoordelijk voor titels en tussenkopjes alsook voor foto's en hun onderschriften. Voor mogelijke onjuistheden in aankondigingen van liturgievieringen en evenementen kan de redactie niet aansprakelijk worden gesteld. De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden reacties in te korten of niet te plaatsen.

Opzeggingen dienen vóór 1 december in 's-Hertogenbosch te geschieden, anders wordt men verondersteld abonnee te blijven.

De abonnementsprijs is € 15,-, giro 5679145, t.n.v. Tijdschrift Pokrof, 's-Hertogenbosch. Voor België: 001-3309231-55, Pokrof t.n.v. Jef Devisscher, Ieperstraat 24, 02300 Turnhout, tel. 014-413927.

Lay-out en druk: Van Stiphout, Helmond.

Alexander  
Nevskikathedraal,  
Sofia (Bulgarije).



## **Orthodox kerkenpad VI: Sofia, Belgrado, Boekarest en Sibiu**

*De Balkan bevat een veelheid aan Orthodoxe landskerken. Naast de autokefale kerken van Bulgarije, Servië en Roemenië zijn er de meer recente al dan niet canonieke kerken van Macedonië, Albanië en Moldavië. De landen hebben veel middeleeuwse kloosterkerken met prachtige fresco's, maar de monumentale kerken van Sofia en Belgrado stammen uit recente tijden en Boekarest wacht nog op een kathedraal. Deze zesde en laatste aflevering van 'Orthodox kerkenpad' begint in Sofia.*

De hoofdstad van Bulgarije, Sofia, is een van de oudste steden van Europa. Sofia werd begin tweede eeuw regiohoofdstad van de Romeinse provincie Thracië. Het oudste kerkje (dat niet meer als zodanig functioneert) in de stad is de rotunda St. Georgi uit eind vierde eeuw. Nog functionerend is de in 532 onder keizer Justinianus gebouwde kleine basiliek met de naam Heilige Sofia. In 1329 gaf deze kerk haar naam aan de stad, die tot dan toe Sredets heette. Kort daarna, in 1382, werd de stad door de Turken veroverd en pas vijf eeuwen later in 1878 werd Sofia hoofdstad van een vrij Bulgarije.

### **St. Aleksander Nevski-kathedraal**

De Orthodoxe kathedraal stamt uit nog latere tijd: 1904-1914. Zij werd gebouwd ter herinnering aan de bevrijding van Bulgarije door de Russen in 1878 en is daarom genoemd naar de Russische heilige vorst Aleksander Nevski (13e eeuw). De enorme kerk is in historiserende neobyzantijnse stijl: een kruiskoepelkerk in langbouw. Zij is gelegen midden in het centrum, tegenover de veertien honderd jaar oudere Sveta Sofia, twee uiteinden van een lange historische weg en twee architectonische contrasten: monumentaliteit te-

genover sobere strengheid. Het monumentale karakter van de Aleksander Nevski-kathedraal is uitgedrukt in de grote vergulde centrale koepel met drie halfronde groene koepels daaronder en de lang gerekte vorm met vergulde klokkenkoepel aan de westzijde.

Het interieur, bewerkt met de materialen marmer, onyx en alabaster, en gedecoreerd met mozaïeken, muurschilderingen en iconen, heeft een onmiskenbaar mystiek effect tijdens de liturgie met het beroemde Aleksander Nevski-koor. Onder de kerk bevindt zich een crypte die zich uitstrekt onder de gehele oppervlakte van de kerk. Zij is ingericht als museum met een waardevolle collectie iconen van de 15e tot 19e eeuw.

De St. Aleksander Nevski-kathedraal is een duidelijke uitdrukking van nationale identiteit en is daarmee een religieus en ideologisch symbool tegelijk. Dat heeft zij gemeen met de St. Sava-kerk in Belgrado.

### **St. Sava-gedachteniskerk**

De zeer recentelijk voltooide St. Sava-kerk in de Servische hoofdstad Belgrado geldt als het grootste Orthodoxe kerkgebouw in de wereld. Het plan voor de kerk ontstond in 1895. Afgekeurde ontwerpen, Balkanoorlogen en WO I vertraagden de plannen en na een volledig herzien ontwerp werden in 1935 de fundamenteen gelegd. Nu had men gekozen voor het Aya Sofia-model in plaats van het eerdere Servisch-Byzantijnse model zoals in Gračanica. Nadat het werk weer stil kwam te liggen door de Tweede Wereldoorlog en langdurig communistische ver-

zet, werd pas in 1985 opnieuw begonnen met de bouw. In 2004 was de kerk voltooid. De decorering van het interieur gaat echter nog door. Met gevoel voor historie zei architect Branko Pešić bij de voltooiing: "De kerk van Constantinopel markeert het begin van de grote Byzantijnse bouwkunst, die wij veertien eeuwen later afsluiten".

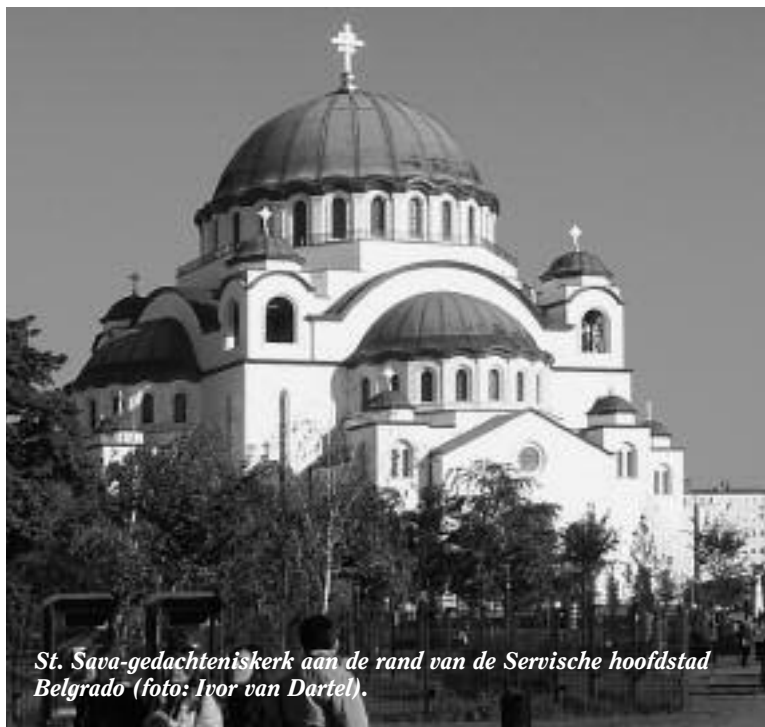
De enorme met wit graniet en marmer beklede kerk is met haar 70 meter hoger dan de Aya Sofia, maar bevat weinig historiserende toevoegingen en is daarmee een klassieke Orthodoxe kerk. Zij is gelegen buiten het centrum van Belgrado, op het plateau Vračar, op de plaats waar in 1595 de beenderen van de heilige Sava waren verbrand door de Turkse heerser Sinan Pasja. Over de historiciteit van deze plaats en het verbranden van de relikven wordt

getwist, maar de plaats was het hoogste punt van de stad en de halve legende van de verbrande relikven symboliseert dat de kerk letterlijk is herrezen uit de as van Sava. De Sveti Sava is als gedachteniskerk voor de grondlegger van de Servische Orthodoxe Kerk en 'vereniger' van het Servische land een religieus en politiek symbool tegelijk. Dat wordt samengevat in de term *svetosavlje*, 'sint-savaïsme', een identificatie van Orthodoxie en patriottisme. De symboolfunctie had volgens het oorspronkelijke plan ook tot uiting moeten komen in de overplaatsing van het graf van de Kosovo-martelaar vorst Lazar († 1389), maar men heeft volstaan met een standbeeld van Karadjordje, de leider van de eerste Servische opstand in 1806, voor de kerk. Het is ironisch dat dit monument van nationale eenheid

is voltooid in een periode van etnische oorlogen en nationalistische verblinding door Servië.

Natuurlijk kan men de vraag stellen naar het praktische nut van het gigantische gebouw, maar men kan ook stellen dat Servië de achterstand heeft ingehaald die het had op Europa met zijn grote kathedralen, een achterstand die het land opliep door het eeuwenlange Turkse verbod op het bouwen van grote kerken.

Naast dit nationale monument is er de stilistisch totaal verschillende en bescheiden *saborna crkva* (kathedraal) van Belgrado, de St. Michaëlskerk uit 1837-1845. Zij verving een oudere kerk uit de 16e eeuw. Het eenschepige grondplan, de barokke klokkentoren en de neoclassicistische façade getuigen van de Oostenrijkse stijlinvloeden op de Balkan. Het interieur met romantische muurschilderingen en de tombes van de heilige koning Uroš en prins Stefan maken echter duidelijk dat dit kerkgebouw ook met de Servische geschiedenis is verbonden. Een derde stijltypische kerk is de Orthodoxe Sveti Marko-kerk uit 1931-1940. Deze in de Servisch-Byzantijnse stijl gebouwde geelrode kerk met hoge tamboers en vijf koepels is geïnspireerd door de 14e-eeuwse kloosterkerk van Gračanica. Ook zij bevat een vorstengraf, en wel van tsaar Dušan, dat hierheen is gebracht uit Prizren. De graven van de middeleeuwse vorsten in de uit veel latere tijd stammende kerken geven aan Belgrado nog een middeleeuws element, want verder heeft de stad geen enkel gebouw uit die periode meer: alles is verdwenen door de vele oorlogen in dit gebied, wat aan de Servische

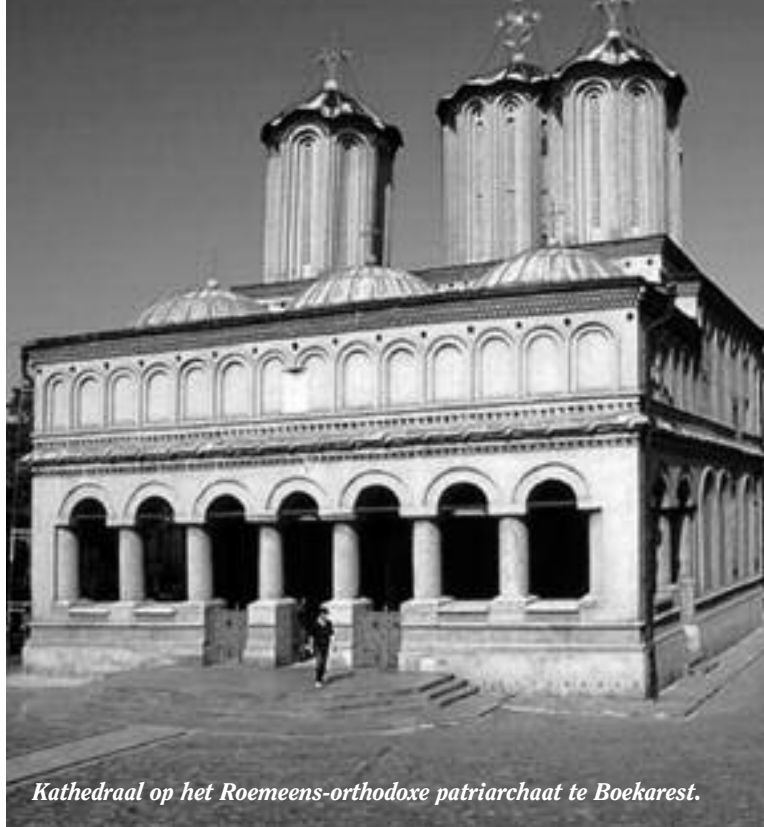


St. Sava-gedachteniskerk aan de rand van de Servische hoofdstad Belgrado (foto: Ivor van Dartel).

nationale identiteit een traumatisch historisch bewustzijn heeft verleend.

### **Boekarest en Sibiu**

De kleinste kathedraal van heel Europa staat in Boekarest. Maar dat gaat binnenkort veranderen. Na jaren discussie over de locatie heeft het Roemeense parlement in 2005 besloten het park achter het parlamentsgebouw te bestemmen als bouwplaats voor de 'Kathedraal van de Redding van het Roemeense Volk'. Sinds Boekarest in 1925 zetel van een patriarch was geworden, is er gesproken over een passende kathedraal. Door politieke omstandigheden is het er nooit van gekomen. Zeker niet onder Ceaușescu die juist achttien kerkjes in het centrum liet afbreken en een enkel verplaatsen om ruimte te scheppen voor zijn megalomane paleis en boulevard. De huidige kleine patriarchaatskerk is als enige blijven staan in deze communistisch geherstructureerde wijk en vormt een historische oase. Het is een pittoreske kloosterkerk uit 1656-1658, met een fresco uit die tijd van keizer Constantijn en keizerin Helena, de patronen van de kerk. De donkere binnenruimte, waarin de vergulde iconostase glinsterend afsteekt, bevat recente wandschilderingen uit 1923. Deze kerk is beslist te klein, maar over de grootte van de nieuwe kathedraal (114 m hoog) en de hoge kosten wordt flink gediscussieerd. Het zal een kerk worden in traditioneel Roemeens-Byzantijnse stijl, hoewel er ook ontwerpen waren voor een modernere variant. Voor monumentale Roemeense kerken moet men nu in steden



*Kathedraal op het Roemeens-orthodoxe patriarchaat te Boekarest.*

zijn als Sibiu, Cluj, Târgu Mureș en Iași. Van deze kerken kan die in Sibiu gelden als architectonische hoofdkerk van de Roemeense Orthodoxie: het is qua interieur de mooiste neobyzantijnse kerk van het land. De kathedraal is een kleinere kopie van de Aya Sofia, volgens Sibianen mooier dan het origineel. Het interieur met koepel en galerijen heeft de unieke ruimtewerking die eigen is aan de Byzantijnse centraal-bouw. De voorzijde van de kerk lijkt echter niet op de Aya Sofia vanwege de twee grote katholieke aandoende torens. De Orthodoxe kathedraal is pas gebouwd in 1902-1906, tegenover het al langer bestaande Orthodoxe seminarie, thans de bloeiende theologische faculteit van de universiteit. Sibiu is ook in andere opzichten een kerkelijk belangrijke stad: in 2007 is zij behalve culturele

hoofdstad van Europa ook de plaats van de Derde Europese Oecumenische Assemblée (2-9 september a.s.). Dat illustreert de oecumenische positie van de stad, want naast een grote Orthodoxe gemeenschap is er een sterke katholieke traditie met een barokke Jezuïetenkerk, een evangelisch-lutherse gemeente die de grote middeleeuwse gotische kerk als gebedshuis heeft, en zijn er twee calvinistische kerkjes en twee geünieerde kerken - allemaal in het centrum. Deze veelheid is het gevolg van het multi-etnische (naast Roemeense ook Duitse en Hongaarse) karakter van de stad, dat zich uit in kerkelijke scheidslijnen. Niettemin is de vergadering van de Europese Kerken komend jaar in Sibiu een teken van oecumenisch potentieel.

Wil van den Bercken



*Ingang van het klooster Lavra Netofa in Noord-Israël.  
(foto: Archief Lavra Netofa).*



## **De gemeenschap van Lavra Netofa**

***In de zomer van 1967 beklommen drie monniken een bergtop, Har Netofa (Hebreeuws: 'Berg Netofa'), in het centrum van Galilea in Israël. Zij vormden een monastieke gemeenschap, verbonden met de lokale Grieks-katholieke Melkietische Kerk. Het was het ideaal van de stichter, vader Jacob Willebrands, om het monastieke leven terug te brengen in deze kerk, die immers in het verleden zo'n rijkdom aan kloosters had gehad. Ook wilde vader Jacob door de aanwezigheid van zijn klooster - dat opstond voor alle bevolkingsgroepen van Israël: joden, Arabische moslems en christenen, én voor pelgrims - de verzoening en samenwerking bevorderen.***

Vanaf de berg was een prachtig uitzicht: het Meer van Tiberias, de Middellandse Zee, de Tabor en de Hermon. Verder was er niets. Geen water, geen burens, geen elektriciteit. Gedurende de eerste maanden woonden de monniken in een tent. Water moest worden gehaald uit het dorp Deir Hanna, drie kilometer naar beneden (en weer naar boven). Er werd hard gewerkt om de eerste waterput uit te houwen en een simpele behuizing te bouwen. Geleidelijk

aan konden meer stukken land op de berg worden aangekocht. Op een daarvan bevond zich een natuurlijke grot, die in het verleden door herders was gebruikt als schuilplaats. Omdat de vestiging van het klooster illegaal was, kon van het bouwen van een kerk geen sprake zijn en vader Jacob besloot van de grot een kerk te maken. Met hulp van vrijwilligers en met zeer primitieve gereedschappen werd de grot uitgediept. Men maakte een nieuwe

ingang en de grot werd een mooie gebedsruimte. Intussen spande een broeder zich in om de berg weer met bomen te beplanten. Eeuwen lang hadden grote kuddes geiten de berg kaal gevreten, terwijl de aanwezige bomen omgehakt waren voor het branden van houtskool. Grote erosie was het gevolg en om dat tegen te gaan moesten veel terrassen worden aangelegd en bomen worden geplaatst.

### **Jacobusliturgie**

Vader Jacob Willebrands was zeer geïnteresseerd in de oude Kerk van Palestina, die tot in de 16e eeuw de Aramese taal gebruikte. Voordat de Palestijnse Kerk de gebruiken van Byzantium overnam, had ze ook een eigen liturgie en gebruikte ze onder meer de anafora van Jacobus van Jeruzalem. Van de toenmalige Grieks-katholieke bisschop kreeg vader Jacob toestemming om die Liturgie dagelijks te celebreren en wel in het Hebreeuws, de taal die algemeen in Israël gesproken wordt. Ook de psalmen werden in het Hebreeuws gelezen door hen die de taal machtig waren.

### **Overlijden Vader Jacob Willebrands**

Op hoge leeftijd en al drie jaar zonder maag werd vader Jacob in 2005 weer ziek. Hij wist dat er een einde kwam aan zijn aardse leven en verlangde innig naar de ontmoeting met de Heer. Begin november 2005 wilde hij de ziekenzalving ontvangen. Die werd hem toegediend door zijn medebroeder Toma tijdens een gebedsdienst waarbij alleen de mensen die toen op de berg woonden (de broeders en de vrijwilligers), aan-

wezig waren. Hij kon echter zijn levenswerk niet zomaar achterlaten. Zijn twee medebroeders zouden samen het klooster niet kunnen voortzetten.

Gedurende zijn laatste maanden kwam vader Jacob in contact met de *Monastieke Familie van Bethlehem, de Tenhemelopneming van de Maagd en Sint Bruno* (les Moines et les Moniales de Bethléem, de l'Assomption de la Vierge et de Saint Bruno). Zij hebben mannen- en vrouwenkloosters en zijn een jonge bloeiende gemeenschap. Toen in november 2005 vader Jacob zijn ziekbed niet meer kon verlaten heeft hij, met instemming van zijn twee medebroeders, het klooster overgedragen aan de *Familie van Bethlehem*.

Veel mensen kwamen afscheid nemen van vader Jacob. Hij was helder tot op het laatste moment en sprak alle bezoekers toe in hun eigen taal, of het nu Arabisch, Hebreeuws, Frans, Engels, Duits of Nederlands was. Familieleden kwamen vanuit Nederland, en vrienden uit geheel Israël. Twee zusters en een broeder van 'Bethlehem' hielpen liefdevol bij de verzorging. Vader Jacob was rustig nu. Hij had afscheid genomen en zijn klooster was in goede handen. "Maranatha. Kom, Heer Jezus, kom!" was zijn voortdurend gebed. Op 2 december 2006 was zijn uur gekomen. Hij stierf op 87-jarige leeftijd na een leven van gebed, studie, werk en heel veel persoonlijke contacten.

### **Indrukwekkende begrafenis**

Hier in het Midden-Oosten worden overledenen zeer snel begra-

ven. De begrafenis werd vastgesteld op 3 december, de volgende dag. Vanaf het moment van overlijden tot de begrafenis is er voortdurend gebeden bij het lichaam van vader Jacob, dat in de grotkapel was opgebaard, niet in een kist maar op een plank, zoals hij dat gewild had.

Onder grote belangstelling werd de uitvaartdienst gehouden, geleid door drie bisschoppen en vele priesters. Er waren joden, moslims en christenen en bij het dragen van het lichaam vanuit de kapel naar het kloosterkerkhof wisselden de mannen elkaar om beurten af, helemaal in de geest van vader Jacob die zijn leven lang voor verzoening en samenwerking geleefd had. De teraardebestelling werd uitgevoerd door burens en vrienden, die ook het graf weer dichtten. Er is die dag nog lang nagepraat

### **Nieuwe gemeenschap**

De Familie van Bethlehem heeft kloosters in Bet Jemal, niet ver van Jeruzalem. In januari 2006 komen twee broeders en twee zusters aan op de Netofa-berg om kwartier te maken. De zusters betrekken het gastenhuis, dat nu een gesloten zusterhuis is met een eigen kapel. De broeders bewonen twee van de cellen die verspreid over de berg gebouwd zijn. Zij brengen hun eigen liturgie mee. De ochtenddienst en de vespers bevatten veel Byzantijnse elementen, maar de eucharistie is volgens de westerse ritus. De voertaal van de gemeenschap is Frans, maar al heel snel komen de gebedenboeken in het Engels. De leefregel en de spiritualiteit verschillen met die van de 'Oude Lavra', maar er is een groot

wederzijds respect en een goede samenwerking. En volgens de wens van vader Jacob gaat het gebedsleven door. De nieuwe gemeenschap wil in Lavra Netofa ook leven van het werk van de eigen handen en zelfvoorzienend zijn. Diverse projecten worden onderzocht en steeds blijkt dat voor alles een goede infrastructuur nodig is. Twee gebouwen van het klooster zijn al op het elektriciteitsnet aangesloten; stromend water en een telefoonlijn zijn aangevraagd. Voor de vele joodse, Arabische en buitenlandse bezoekers zullen enkele faciliteiten zoals toiletten gecreëerd worden en misschien ook een verkooppunt voor de producten van het klooster. Ook zullen voor de broeders en zusters passender cellen gebouwd moeten worden. Het is de bedoeling dat er in de toekomst clusters van cellen voor de broeders en voor de zusters komen.

De relatie met de joodse en de Arabische burens wordt steeds beter. Enkele Arabische families die door vader Jacob ondersteund werden, krijgen nu ook hulp van de nieuwe gemeenschap.

Thans wonen er in het klooster drie zusters en drie broeders van 'Bethlehem', twee broeders van de 'Oude Lavra' en drie vrijwilligers.

### **Libanon-oorlog 2006**

De gestage ontwikkeling van Lavra Netofa wordt bruut gestoord als het in juli en augustus raketten regent op Galilea (zie twee berichten over 'Zomer-oorlog' in: 'Nieuws', pp 14-15). De zware bombardementen van het Israëlische leger op Libanon kunnen Hezbollah niet verhinde-

ren te blijven vuren. Veel joodse inwoners van het noorden van Galilea zijn gedwongen de schuilkelders in te gaan of te worden geëvacueerd naar het zuiden van Israël. Voor de Arabische inwoners is er geen andere keus dan te blijven. Zij hebben geen schuilkelders en meestal ook niet de middelen om van huis te gaan.

Het moederhuis in Bet Jemal wil ook alle bewoners van Lavra Netofa evacueren, maar uiteindelijk vertrekken slechts twee broeders en twee zusters. De priester onder de broeders is daar ook bij en zo ontstaat de situatie dat vader Toma, de medebroeder van vader Jacob sinds het begin, weer de oosterse H. Liturgie moet celebreren. Daartoe wordt de Jacobusliturgie weer opgepakt, in het Hebreeuws, met de gezangen die door vader Jacob zijn vertaald en getoonzet.

Het bidden en werken gaat zoveel mogelijk door als gewoonlijk. Dag en nacht echter horen we de gevechtsvliegtuigen, de helikopters en de doffe inslagen van het Israëlische granaatvuur op Libanon. De Libanese grens is 25 kilometer van het klooster vandaan. Vaak worden we opgeschrikt door de sirenes die loeien in de ons omringende dorpen. We horen en zien de explosies die de raketten veroorzaken. Lavra Netofa zelf wordt God zij dank niet geraakt, maar overal om de berg heen zijn inslagen. De Lavra ligt betrekkelijk ver van militaire installaties en is op zich geen doelwit van Hezbollah. De meeste projectielen waarover zij beschikken kunnen echter niet precies gericht worden en makkelijk hun doel missen of afzwaaien. De grootste angst is dus dat de berg



Vader Jakob Willebrands († 2005) bij het bewieroken van het altaar in de grotkapel van Lavra Netofa. (foto: M. Olfiers).

geraakt wordt en er bosbrand in het kurkdroge struikgewas ontstaat. Wat te doen met slechts zes mensen, zonder water?!

Op 14 augustus, 's morgens om 8 uur, zal de wapenstilstand ingaan en tot vijf minuten voor die tijd wordt het vuren van de Israëlische artillerie gehoord. Na een week is de bevolking van de Lavra weer voltallig en kan de draad opgepakt worden. Eén verandering is blijvend: men gaat door met het celebreren van de Jacobusliturgie, tot vreugde van de oude en de nieuwe bewoners.

### **Dankbaarheid en vertrouwen**

De monniken en monialen van Lavra Netofa zijn vader Jacob bijzonder dankbaar voor al wat hij gedaan heeft voor het klooster. Die dankbaarheid wordt door velen gedeeld, gezien het aantal mensen dat zijn graf bezoekt en naar joodse gewoonte een klein steentje op het graf legt. Vader Jacob heeft een gedegen fundament gelegd. Niemand zal in Israël meer een klooster kunnen stichten op zo'n mooie plaats als de Netofaberg. De gronden zijn

eigendom van het klooster en in een bestemmingsplan is vastgelegd dat in de nabije omgeving niet gebouwd kan worden. De vele vrienden die vader Jacob maakte onder alle groepen van de Israëlische samenleving blijven het klooster trouw door bezoeken en goede raad.

Vader Jacob heeft zelf zijn stichting niet kunnen uitbouwen op de manier waarop hij dat misschien gewild had, maar op zijn fundament kan nu doorgebouwd worden en met de energie en daadkracht van de *Familie van Bethlehem* wordt dat voortvarend aangepakt. Gebed en lofprijzing gaan door, weliswaar op een wat andere wijze. Er is een groot vertrouwen dat met Gods hulp dit klooster kan voortbestaan en uitgroeien in Galilea, het land van Jezus, waar de kleine christelijke minderheid een bijdrage kan leveren aan de zo noodzakelijke VREDE en VERZOENING.

Broeder Kees

*Broeder Kees is monnik van Lavra Netofa*





## **Op weg naar Kerstmis**

*«De Schepper plaatste in alle generaties mijlpalen van rust,  
Zodat de mensen zich zouden voortbewegen naar Zijn liefde.  
Uit de mensen koos Hij openbaarders van zijn geheimnisvolle mysterie  
En vervulde hen met zijn kracht,  
Om zo zijn geheimenissen aan zijn dienaren te openbaren.»*

[Oost-Syrische traditie, Vierde Zondag van de Aankondiging]

*«Toen Maria stond te bidden en smeekte tot de Heer,  
Daalde de engel van licht, gehuld in een vuurvlam, dicht bij haar neer.  
Hij zei tot haar: 'Vrede zij u, o Kasteel waarin de Zoon des Konings heeft gewoond.  
Laat armoede achter u, want de Rijke die woont in uw schoot,  
Zal de honger van de volkeren stillen.'»*

[West-Syrische traditie, Zondag van de Aankondiging aan Maria]

*«God het Woord, die uit de Vader is,  
Ontving de gelijkenis van een slaaf niet van de engelen,  
Maar van het zaad van Abraham.  
In zijn goedheid kwam Hij tot ons in de menselijke natuur  
Om ons mensenras te verlossen van de dwaling.»*

[Oost-Syrische traditie, Eerste Zondag van de Aankondiging]

*«Eer aan Uw verschijnen uit Maria,  
O Verborgene, die ons kwam redden.  
Gij nam een lichaam aan uit Maria  
En daardoor verlost Gij ons van de dwaling.»*

[Maronietische traditie, Zondag voor Kerstmis]

*Geboorte des Heren,  
oud fresco in Deiras-Suriân in Wadi-  
n-Natrûn (Egypte),  
het 'Klooster der  
Syriërs' dat ooit van  
de Syrisch-ortho-  
doxen was, maar nu  
bewoond wordt door  
Koptische monni-  
ken. De teksten zijn  
in het Syrisch.  
(foto: M. Immerzeel).*



*Moeder Gods, door jonge leerling van Girvel (foto: R. Girvel).*

ten de Sovjet *mainstream* lagen, toch kon hij in 1970 afstuderen. Hij ging aan de slag als docent aan scholen en instellingen voor jeugdwerk. Daarnaast richtte hij al spoedig zijn eigen teken- en schilderstudio voor kinderen op, *Svjatogorie* genaamd, Heilige Berg. In 1998 kreeg Svjatogorie een vast onderkomen in de Kazanskij Sobor (=‘kathedraal’) te St. Petersburg.

### **Levenswerk**

Girvel leidt zijn schilderschool voor kinderen al bijna dertig jaar. Aangezien zijn pensioen als docent tekenen en schilderen niet voldoende is om van te leven, is de school behalve zijn hobby tevens zijn werk. Daarnaast schildert Girvel zelf iconen die in diverse kerken hangen. Met zijn leerlingen heeft Girvel in 2001 de *St. Constantijn en St. Helena-kerk* in het dorp Leninskoe en in 2004 de *St. Panteleimon-kerk* in Ganino bij St. Petersburg voorzien van iconen. Girvel laat me een Bogomater (Moeder Gods) van zijn hand zien en een deel van de iconostase van de Kazanskij Sobor, waarin hij een paneel heeft beschilderd.

Wanneer ik informeer hoeveel hij verdient met zijn werk: de school, het geven van schilder-cursussen en het schilderen van iconen, kijkt hij me meewarig aan. De schilder-cursussen lopen gedurende het schooljaar. De leerlingen betalen 2.000 roebel per jaar (zo’n 56 euro). Het aantal leerlingen loopt uiteen van twee tot twintig per jaar. In feite dekt het cursusgeld niet eens de

## **Icoonschilder Girvel en zijn Heilige Berg**

### **Kinderen ingewijd in icoonschilderkunst**

*De Russische icoonschilder Rostislav Girvel heeft een vruchtbare opleiding voor zeer jonge icoonschilders. De resultaten zijn verbluffend en pedagogen zijn verbaasd dat Girvel de kinderen zo lang zo intensief met iets bezig kan laten zijn.*

Rostislav Martynovich Girvel (\*1937, Wit-Rusland) is gepensioneerd, maar oogt veel jonger met zijn heldere doordringende blauwe ogen. Na drie jaar als matroos op de grote vaart te hebben gezeten, waarbij hij schilder-

lessen volgde iedere keer als hij aan wal was, werd Rostislav Girvel toegelaten op de *St. Petersburg V. Muschinoy Academie voor Kunst en Ontwerp*. Ook al had Girvel problemen vanwege zijn thematische keuzes, die bui-

materiaalkosten. De ingrediënten voor de verf worden daarom door Girvel aangeschaft en onder zijn leiding door de kinderen op ambachtelijke wijze verwerkt. Dit is een standaardonderdeel van de schildercursus, maar het is ook noodzaak vanwege de hoge prijs voor goede verf. Wanneer ik suggereer dat hij dan wellicht met icoonschilderen meer verdient en vraag hoeveel hoeveel tijd het schilderen van een icoon kost, vertelt hij dat de icoon in de iconostase van de Kazanskij Sobor op bestelling was. Hiervoor heeft hij echter niet de volle prijs gerekend, aangezien hij in ruil ook zijn lesatelier in de Kazanskij Sobor heeft gekregen. Normaal zou hij per vierkante decimeter 20 dollar kunnen vragen. Het schilderen zelf gebeurt vaak ter plekke in koude kerkgebouwen met slecht licht en is arbeidsintensief. Een muurschildering of icoon neemt vaak enige maanden in beslag. Om rijk te worden moet je ook in Rusland geen icoonschilder of schilderleraar worden! Dat is ook de reden dat maar weinig van zijn leerlingen doorgaan in schilderen of kunst. Girvels zoon (zie icoon van zijn hand op voorkant omslag) is opgeleid in zijn eigen school en is zelfstandig icoonschilder.

### **Opzet van de opleiding**

Als leraar icoonschilderen straalt Girvel. Er is hem veel aan gelegen mij uit te leggen hoe hij te werk gaat. Aan het begin van het schoolseizoen selecteert Girvel zijn leerlingen. Ze zijn liefst tussen vier en zes jaar oud, gedoopt in de Russisch-orthodoxe Kerk en doen samen met hun ouders als voorbereiding voor de cursus



*Icoonschilderleraar Rostislav Girvel*

een korte kerkelijke kennismaking. Zij moeten te biecht gaan en de priesterlijke zegen vragen voor hun cursus icoonschilderen. De ouders worden continu bij de activiteiten van hun kinderen betrokken. Vaak doen zij dezelfde opdrachten of krijgen opdracht samen met hun kinderen iets uit te werken of naar de kerk te gaan.

Het cursusjaar duurt van september tot mei, twee keer per week. De jongeren krijgen ongeveer anderhalf uur les, de ouderen zo'n twee uur. Het eerste cursusjaar is gewijd aan de apostelen-evangelisten Mattheüs, Markus, Lukas en Johannes. In de iconografische traditie zijn er dieren verbonden met de evangelisten. De eerste cyclus van lessen bestaat uit het tekenen van diersymbolen met potlood. Daarbij worden de kinderen, hoe klein ze ook zijn, ingeleid in de verhalen van de apostelen en de evangelisten, en zien ze hoe de heiligen en dieren in de iconografische geschiedenis weergegeven zijn. Girvel gaat uit van voorbeelden uit de strikt Byzantijnse iconografie. Volgens hem is de Russische iconografie na Andrej Roeljov in verval geraakt en tot

kopiëren overgegaan. Bij Girvel staat het creëren van het beeld centraal. Hij begint daarom met eenvoudige individuele voorstellingen (van dieren/symbolen) waardoor de kinderen leren omgaan met de ruimte binnen een vel papier. Girvel vertelt tijdens de lessen veel over de verhalen uit de bijbel en praat met de kinderen over wat dingen betekenen op socratische wijze: door het stellen van vragen de kinderen zelf de antwoorden leren ontdekken. Girvel illustreert zijn verhalen meteen met voorbeelden in de Kazanskij Sobor (of elders) en laat de kinderen hier ook naar kijken met studieopdrachten. De kinderen werken tijdens de lessen aan één eindwerkstuk.

Girvel benadrukt dat andere pedagogen verbaasd zijn dat hij de kinderen zo lang zo intensief met iets bezig kan laten zijn. Hij vertelt dat ze aan die ene tekening in de les werken en dat die ook in zijn bezit blijft; ze krijgen ook opdrachten mee naar huis en wat ze daar maken, is voor henzelf. Hij laat ware kunststukjes zien van zijn vier- tot zesjarige leerlingen en heeft door zijn systeem een goed overzicht van de individuele ontwikkeling van zijn leerlingen. Het volgende cursusseizoen wordt kleurkunde behandeld. Girvel geeft college en laat de kinderen dingen zien en uitvinden over kleur. De kleurenboog speelt een belangrijke rol en ook moeten de kinderen het geleerde actief overbrengen aan hun ouders. Girvel verbindt deze opdracht - het tekenen van een vogel met allerlei kleuren - aan de oud-Russische houtsnij kunst. De volgende cursuscyclus voor zeven- tot achtjarigen is dan ook

het uitwerken van een sprookjesmotief. Na individuele dierfiguren, platte ruimtelijkheid en kleur is het tijd voor een nadere verkenning van de concepten tijd en ruimte.

### ***Van sprookje naar iconen***

Girvel vertelt over zijn eigen band met de oude Russische volkskunst. In de Sovjet-tijd was het onmogelijk officieel iconen schilderen te leren. Girvel had ook geen zin zich te conformeren aan het sociaal-realisme dat hij op de academies aantroef. Daarom koos hij tijdens zijn opleiding voor volkskunst en sprookjes. Girvel laat me de overeenkomsten tussen sprookjes en iconen zien. Die overeenkomsten zitten in het gebruik van ruimte en tijd. Dit betreft ondermeer het 'omgekeerde perspectief' van de iconen zoals het speciale gebruik van ruimte in iconen wel genoemd wordt. Girvel vindt dit geen geslaagde term; volgens hem is er geen perspectief in een iconen, aangezien er geen subject is van waaruit het perspectief plaatsvindt.

Wat tijd betreft vertonen iconen en sprookjes overeenkomst in wat het 'episodische karakter' genoemd kan worden: het feit dat verschillende tijden in één tafereel worden samengebracht. Het grote verschil tussen iconen en sprookjes is echter de verticale richting in iconen. Het gaat in iconen om het verband dat wordt gebracht en zichtbaar gemaakt tussen hemel en aarde. Sprookjes zijn daartegenover horizontaal, pre-spiritueel, nog een mythe en geen idee. Sprookjes zijn ook waar, maar hun waarheid is de waarheid vóór de Openbaring.

### ***Naar een volwaardige iconen***

Op het teken en schilderen van sprookjes - waarbij de kinderen leren een compositie te schilderen en verschillende elementen samen te brengen in een beeld -, volgt het schilderen van een heiligenleven (bv. Joris en de Draak). Niet alleen de overeenkomsten tussen sprookjes en iconen moeten aan de kinderen duidelijk worden, ook de verschillen. Het kind krijgt tijdens deze cursus inzicht in compositie, maar moet ook nadenken over wat belangrijk is en wat onbelangrijk, wat benadrukt en wat weggelaten kan worden in een beeld. Wat is de handeling en wie is de held van het beeld? Hierop volgt de fase van de echte iconen, het echte beeld of het woord dat beeld wordt. De stap van de verbalisatie is heel belangrijk voor Girvel, het woord komt eerst, de iconen is een andere wijze van zijn van dat woord. Niet de verbeeldingskracht van de schilder, maar het woord uit de bijbel is in de iconografie de eerste bron van de iconen. Bidden voor het schilderen wordt voor de kinderen al snel een gewoonte. Eerst wordt het gezicht van een heilige geschilderd. De kinderen zijn dan vaak rond de acht. Leef tijd is echter geen heilige grens voor Girvel. Het hangt af van de persoonlijke ontwikkeling van een kind wanneer een nieuw leerstadium aanbreekt. In dit stadium krijgen de kinderen onderricht in de iconografische canon. Pas in de volgende fase vanaf tien jaar schilderen de kinderen een volwaardige iconen. Ze krijgen onderricht in de menselijke anatomie en de verschillen met de iconografische anatomie, krijgen

theologische uitleg en ontdekken de plaats van het iconen binnen de Orthodoxe theologie.

### ***Tentoonstellingen***

Girvel heeft vanaf het begin van het bestaan van zijn school exposities van het werk van zijn leerlingen georganiseerd. Naast vele binnenlandse had hij ook enkele buitenlandse exposities: in 1972 waren de kinderen in Manchester (Engeland), in 2001 in Noorwegen en in 2002 in Berlijn te zien. Er worden pogingen ondernomen de werken ook in Nederland tentoon te stellen.

Josephien van Kessel

### ***Instituut voor Iconologie***

Sinds 2004 is in St Petersburg aan de school voor kinderen iconen schilderen tevens het Instituut voor Iconologie gevestigd, waaraan ook Girvel les geeft als hoofddocent iconografie. Dit instituut, opgericht in samenwerking met het Orthodox Theologisch Instituut St. Serge te Parijs, wordt geleid door Marina Vasina. Vasina komt voort uit de seculiere kunst en is door haar kennismaking met iconen en iconologie geïnteresseerd geraakt in de Russische Orthodoxie en theologie. Zij heeft de pedagogische methode van Girvel aan den lijve ondervonden als een van zijn studenten. Haar eigen iconologische opvattingen zijn gevormd door - en ziet zij ook terug in - Girvels iconografische praktijk. Niet alle priesters en theologen zouden Girvels opvattingen van iconen schilderen - zoals waarschijnlijk in zijn leer methode het beste uitgedrukt - willen aannemen. Girvel is erg kritisch over de nieuwe iconen schilderingen die ook in de Kazanskij Sobor hangen en volgens hem helemaal niet uitgaan van een iconen theorie of iconologie maar slechts bestaan uit kopieerwerk. Vasina neemt Girvels opvattingen wel serieus. Deze andere benadering van de iconen of het beeld ('obraz') is volgens haar vruchtbaar te maken voor een nieuwe interpretatie en benadering van de iconen binnen de Orthodoxe theologie. Dit laatste ziet ze als haar eigen taak van iconologie.



## Een congres in Siirt Enkele persoonlijke impressies

*Van 12 tot 14 september jl. organiseerde de Tigris-Universiteit van Diyarbakir (Turkije) in samenwerking met het stadsbestuur van Siirt een symposium over deze laatstgenoemde stad. Siirt is gelegen in Oost-Turkije, in een regio die door de grootse irrigatieplannen van de Turkse regering (GAP, 'Zuid-oostelijk Anatolië Project', de bouw van een stuwdam) een welvarende toekomst tegemoet mag zien. Het symposium besteedde onder meer uitgebreid aandacht aan de geschiedenis van Siirt, zowel in de pre-Ottomaanse periode als onder Ottomaans bestuur, en natuurlijk aan de ontwikkelingen van de stad in het moderne Turkije. Herman Teule was uitgenodigd om op dit symposium een voordracht te houden over het christelijk verleden van de stad. In dit artikel gaat hij ook in op dit christelijke verleden (waarbij hij zich vooral beperkt tot de Chaldeeuwse gemeenschap), op de gebeurtenissen in 1890 en 1915 en, tot slot, op het symposium zelf.*

De oorspronkelijke taal van Siirt is Arabisch, en niet Turks of Koerdisch. Je hoort het Arabisch nog volop in de straten en niet alleen bij de oudere bevolking. Siirt is gedurende vele jaren tevens een stad geweest met een tamelijk belangrijke christelijke bevolking, voor een groot gedeelte Armeens, maar tevens ook 'nestoriaans' (Oost-Syrisch) en vooral vanaf de 17e eeuw Chaldeeus, dat wil zeggen 'Oost-Syrisch' maar verbonden met Rome. Uit berichten van reizigers weten we dat in de 19e eeuw ongeveer een derde van de bevol-

king (totaal: 15.000) van Siirt christelijk was, een gemeenschap dus van 5.000 personen. Rond Siirt was er ook een aantal christelijke dorpen. In de stad waren er verschillende kerkgebouwen; de Chaldeeërs hadden er in de 19e eeuw een kathedraal gebouwd. De bisschop woonde vanaf die tijd in Siirt en niet meer in het buiten de stad gelegen Sint Jakobsklooster.

### **Centrum van Oost-Syrisch christendom**

Al in de 9e eeuw lezen we in zowel islamitische als christelij-

ke bronnen over het bestaan van een bloeiend klooster in de nabijheid van de stad. De patroonheiligen waren aanvankelijk St. Hwisha en St. Jakob. Omdat Hwisha in het Syrisch 'kluizenaar' betekent, werd het klooster later bekend als dat van Mar Ja`qub Hwisha, 'Sint Jakob de Kluizenaar'. Er zouden rond het jaar 1000 niet minder dan 400 monniken gewoond hebben. Uit het befaamde 'kloosterboek' van de hand van de islamitische auteur al-Shabushti (9e eeuw) blijkt dat de moslims graag het klooster bezochten evenals de prachtige en vruchtbare tuinen die er omheen lagen. Na de invallen van de Mongolen (13e eeuw) lijkt de bloeiperiode voorbij, maar vanaf de 17e eeuw wordt na de vestiging van een Chaldeeuwse gemeenschap in het nabijgelegen Diyarbakir het klooster nieuw leven ingeblazen en wordt het zelfs lange tijd de zetel van de lokale bisschop. We weten dat het klooster een belangrijke bibliotheek had met een uitgebreide collectie Syrische handschriften (minstens enkele honderden). Het gaat vooral om traditionele liturgische en theologische werken. De nieuwe contacten met Rome echter lieten ook hun sporen na: we vinden in de bibliotheek ook een aantal westerse theologische en spirituele geschriften, vertaald uit het Latijn in het Arabisch en vandaar in het Syrisch. Vooral via Noord-oost-Syrië, waar zich een aantal Europese missionarissen ophield, onderhielden de christenen van Siirt contact met hun Europese geloofsgenoten.

In de 19e eeuw raakten klooster en bibliotheek in verval. Na de



*Op de plaats van de vroegere Chaldeeuwse kathedraal te Siirt is nu een soort plein. Boven links een school, waar vroeger de residentie van de bisschop en zijn bibliotheek stonden. (foto: H. Teule).*

eerste aanvallen op de Armeniërs in 1890 en de daarmee samenhangende plunderingen door Koerden van kerkelijke instellingen nam de Chaldeeuwse bisschop van de stad, de geleerde mgr Addai Scher, de beslissing zijn residentie naar de stad zelf te verleggen en daar ook de manuscripten in veiligheid te brengen. Hij heeft zelfs een catalogus opgesteld van de handschriften in zijn bibliotheek. In de inleiding beklaagt hij zich erover hoe weinig zorg er aan de manuscripten werd besteed. Iedereen kon vrijuit de bibliotheek in- en uitlopen en boeken meenemen; schoolkinderen gebruikten de eeuwenoude boeken als kladschrift. Uit voorzichtigheid heeft hij een aantal handschriften overgebracht naar Parijs en Rome.

### **1915**

De gebeurtenissen van 1915, toen in Oost-Turkije grote groepen, vooral Armeense, maar ook Assyrische (Chaldeeuwse en 'nes-

toriaanse') christenen zijn uitgeroeid, zijn ook aan Siirt niet ongemerkt voorbijgegaan. Er bestaan verschillende getuigenissen van verschrikkelijke deportaties en moordpartijen op Chaldeeuwse christenen, die in de onmiddellijke omgeving hebben plaatsgevonden. Tragisch is dat ook mgr Addai Scher hiervan het slachtoffer is geworden. In juni 1915 probeerde hij met behulp van Koerdische vrienden de stad te ontkomen. Tijdens zijn vlucht is hij verraden en door de lokale autoriteiten omgebracht. Over wat er met de handschriften gebeurd is, bestaan verschillende getuigenissen. Het is niet uitgesloten dat er enkele nog in Siirt verstopt liggen.

### **Symposium**

Voor ondergetekende was het symposium belangrijk om verschillende redenen. Allereerst wilde ik nagaan wat de toestand is van het Sint Jakobsklooster. Van de Chaldeeuwse kathedraal

was bekend dat ze in de jaren twintig veranderd was in een paardenstal. De huidige bezoeker van Siirt zal inderdaad in de stad zelf niets meer ontdekken van het christelijk verleden. Op de plaats van de kathedraal is nu een plein. Daarnaast staat een school, op de plaats van de vroegere residentie en bibliotheek. Maar welke herinneringen hebben de oudere bewoners nog aan de vroegere christelijke gemeenschappen? En zou het mogelijk zijn te weten te komen wat er met de collectie handschriften gebeurd is?

Vervolgens was mijn vraag: hoe zouden de Turkse collega's op het symposium - en ook de lokale overheden - reageren op een lezing over het christelijke Siirt? Zou er echte interesse bestaan? Hoe zou een discussie verlopen over 1915? Een aantal recente publicaties op Turkije, geschreven door Turkse geleerden, stemden in ieder geval hoopvol.

Het symposium verliep in een open en positieve sfeer. De discussies na de lezingen waren beperkt, maar in de wandelgangen kon er intensief gepraat worden. Onderwerpen als de genocide van 1915 of de arbitraire terechtstelling van Addai Scher waren beslist geen taboe. Bovendien bleek dat er aan een groeiend aantal Turkse universiteiten interesse begint te ontstaan voor de geschiedenis van de Syrischtalige christenen. Men begint zich te realiseren dat de Syrische historiografie van belang is voor de geschiedschrijving van 'Turkije' in het algemeen. Was tot voor kort was de tendens dat de aanwezigheid van Syrische christenen het beste doodgezwegen



kon worden - op allerlei manieren: in publicaties; door kerken en kloosters te laten verkommeren; door oude christelijke boeken of kunstschaten in musea weg te moffelen en niet ten toon te stellen. De laatste jaren is er in ieder geval in de academische milieus een kentering merkbaar, die zich uit op verschillende terreinen. Ik noem hier een groeiende belangstelling voor de Syrische taal en cultuur: men organiseert Syrische taalcursussen aan sommige Turkse universiteiten en men werkt aan een onderzoeksproject over het 'Syrisch' van Tur Abdin. Er zijn voorts een aantal belangrijke publicaties in het Turks verschenen over de Syrische christenen. Een daarvan, een vijfdelige (!) studie gepubliceerd door een collectief aan de Tigris-Universiteit van Diyarbakir, laat zien hoe productief samenwerking met Turkse geleerden kan zijn, bijvoorbeeld op het gebied van de ontsluiting van Ottomaanse archieven of jaarboeken, die veel materiaal bevatten over de situatie van de christenen in de 18e en 19e eeuw (volkstellingen, samenstelling van de christelijke bevolking, *et cetera*). Een andere belangrijke publicatie is een archeologische *survey* van de Hakkari-streek, waarbij recht wordt gedaan aan het 'nestoriaanse' patrimonium van deze regio. Een Turkse geleerde die een studie voorbereidt over christelijke inscripties en een andere, van de Tigris-universiteit, die de Syrische manuscripten van het museum van Diyarbakir digitaal toegankelijk heeft gemaakt..., een aantal jaren geleden was zoiets ondenkbaar.

Uiteraard is deze academische interesse slechts een begin en moet ze vertaald worden in een andere politieke opstelling ten aanzien van de christenen op Turks grondgebied. Op dit gebied is de situatie, naast positieve signalen, niet altijd rooskleurig.

### **Bezoek aan Jakobsklooster**

Zoals gezegd wilde ik een bezoek brengen aan het befaamde Sint Jakobsklooster. In het gezelschap van enkele Turkse collega's heb ik uitgebreid door de ruïnes van het klooster kunnen dwalen. Het complex bestaat uit een aantal zeer vervallen gebouwen; een gedeelte is duidelijk herkenbaar als 'recent': 19e eeuw, sommige elementen zijn duidelijk veel ouder. De ruïnes worden nu bewoond door een Koerdische familie. In de buurt van het klooster liggen ook enkele grotten, waar in vroegere tijden de 'nestoriaanse' monniken hun zevenweekse periode van retraite konden doormaken. De tuinen rondom zijn nog even vruchtbaar als in de tijd van al-Shabushti: vijgen en granaatappelen groeien er in overvloed. Het prachtige uitzicht - op een dorp dat tot aan het begin van de 20e eeuw christelijk was, met nog ruïnes van een kerk, en vooral op de Bohtan-rivier - stemt droevig. Het is aan de oevers van de Bohtan dat heel wat christenen zijn omgebracht.

Ook bij dit bezoek was er weer grote belangstelling aan Turkse zijde. Bij terugkeer in de stad had ik enkele gesprekken met oudere mensen die nog de verhalen kenden van hun grootouders over hun vroegere Armeense en Chal-

deeuwse burenen, en nog precies wisten waar de Armeense en de Chaldeeuwse wijk was.

### **Reflectie op toekomst**

De laatste tijd zijn er heel wat discussies geweest over de verplichte erkenning door Turkije - als voorwaarde voor toetreding tot de Europese gemeenschap - van de genocide van 1915. Behalve door bepaalde Europese politieke kringen (met hun eigen belangen) wordt hier ook op aangedrongen door bepaalde groepen oosterse christenen zelf. Het gaat hier echter bijna altijd om mensen die buiten Turkije leven: in de diaspora of in Armenië. Ik meen dat de afdwinging van een dergelijke erkenning, hoe begrijpelijk ook, contra-productief is en mogelijk de veranderende houding ten aanzien van de christenen in bepaalde Turkse milieus in negatieve zin ombuigt. Misschien maakt het zelfs het gesprek over wat er in 1915 gebeurd is, helemaal onmogelijk. De lokale christenen willen naar de toekomst kijken. En ze willen die duidelijk in Turkije uitbouwen. Punt van reflectie hierbij is: gaat het om een christendom dat etnisch gekleurd is zoals in het verleden: Armeens, Syrisch, Grieks... en aldus per definitie op de eigen gemeenschap is teruggeplooid, óf om een christendom dat ook in de moderne Turkse samenleving zijn stem wil laten horen?

Herman Teule

*Herman Teule is hoogleraar oosters christendom aan de Radboud-Universiteit in Nijmegen en directeur van het Instituut voor Oosters Christendom aldaar.*

## THEOLOGISCHE DIALOOG TUSSEN ORTHODOXE EN KATHOLIEKE KERK

Na een pauze van ruim tien jaar is de theologische dialoog tussen de Orthodoxe en Katholieke Kerk hervat. Van 18 tot 25 september kwam de Gezamenlijke Internationale Commissie voor de Theologische Dialoog tussen de Orthodoxe Kerk en de Rooms-katholieke Kerk op uitnodiging van patriarch Pavle in Belgrado bijeen. Het was de negende bijeenkomst sinds de start van de theologische dialoog in 1980. De commissie onder een voorzitterschap van kardinaal Walter Kasper (Pauselijke Raad voor de Eenheid) en metropoliet Johannes van Pergamon (Oecumenisch Patriarchaat) bestaat uit 30 Orthodoxe en 30 rooms-katholieke leden. Onderwerp van gesprek was het document *The Ecclesiological and Canonical Consequences of the Sacramental Nature of the Church: Conciliarity and Authority in the Church*. Deze tekst werd al in 1990 in Moskou voorbereid, maar is door omstandigheden nog niet besproken in de commissie.

De commissie genoot tijdens deze week gastvrijheid in Belgrado. De leden van de commissie namen deel aan liturgievieringen van de Servi-

sche Orthodoxe Kerk en van de Katholieke Kerk in Belgrado. Ook werden zij ontvangen door de president van Servië, Boris Tadić, en premier Vojislav Kostunica.

## NIEUWE SYRISCH-ORTHODOXE BISCHOP VOOR NEDERLAND

Patriarch Ignatius Zakka Iwas van de Syrisch-orthodoxe Kerk van Antiochië heeft eind oktober jl. monnik Awgin (Eugene Aydin (\* 1971) benoemd tot bisschop voor Nederland. Hij volgt metropoliet Mor Julius Yeshu Çiçek († 29 oktober 2006) op. Monnik Awgin is afkomstig uit Tur Abdin in Turkije en is bezig met zijn promotiearbeid in de theologie in Princeton (VS). De toekomstige bisschop voor Nederland, die evenals zijn voorganger zijn zetel zal hebben in het Syrisch-orthodoxe Mor Ephremklooster te Glanerbrug (Twente), is overigens één van de drie opvolgers van aartsbisschop Çiçek. Diens bisdom werd na zijn dood verdeeld over drie nieuwe diocesen: Nederland, België-Frankrijk en Zwitserland-Oostenrijk. De nieuwe bisschop erft een bisdom met enorme geldproblemen, vanwege de financiële strop die aartsbisschop Çiçek enige tijd voor zijn dood heeft gehad. Bij het ter perse gaan van deze Pok-

rof was nog niet duidelijk waar de bisschopswijding van bisschop-elect Awgin Aydin zal plaatsvinden. (SOLNews, Trouw)

## LIBANESE CHRISTENEN EN DE ZOMEROORLOG

Tijdens en na de recente 'Zomeroorlog' (12 juli-14 augustus) tussen Israël en de Libanese sjiïetische militie Hezbollah hebben o.a. de Libanese Maronietische katholieke bisschoppen zich over dit conflict uitgelaten. Maronietisch patriarch van Antiochië, Boutros Nasrallah kardinaal Sfeir, veroordeelde op dinsdag 1 augustus samen met de andere geestelijke leiders van 17 van de 18 Libanese godsdienstige groeperingen (moslims en christenen) de aanvallen van Israël op Libanon als oorlogsmisdaden. Deze tentoongespreide eensgezindheid mag echter niet verhullen dat veel christenen (maar ook moslims, onder wie sjiïeten) uitgesproken kritisch staan ten opzichte van Hezbollah. Het communiqué van een Maronietische bisschoppenvergadering enige tijd na de oorlog sprak duidelijk uit dat er 18 religieuze groepen in Libanon zijn en dat niet één van hen door zijn acties het lot van het hele land behoort te bepalen. En op 14 september, een maand na de oorlog, omschreef

Sfeir ten overstaan van Melhem Karam, voorzitter van een Libanese journalistenorganisatie, de voorbije oorlog als 'opgelegd' aan Libanon, een oorlog namens anderen (Israël en de VS aan de ene, Syrië en Iran aan de andere kant) op Libanese bodem. Uit de weergave van Sfeirs woorden door Melhem Karam maakt de Engelstalige Libanese krant Daily Star van 15 september op dat de Maronietische patriarch een zware verantwoordelijkheid legde bij Hezbollah. Dit standpunt verwoordt het gevoel van vele christelijke (en andere) Libanezen: men is tegen Israël, maar ook tegen Hezbollah, niet eens zozeer tegen hun sjiïetische landgenoten. Christenen vingens tijdens de oorlog hun sjiïetische landgenoten voorbeeldig op toen die naar veiliger oorden vluchtten.

(L'Orient-Le Jour, Daily Star, AsiaNews).

## ISRAËLS ARABISCHE KATHOLIEKEN EN DE ZOMEROORLOG

In zijn homelie op Maria ten Hemelopneming, 15 augustus 2006, wees Latijns patriarch Michel Sabbah, zelf Palestijns Arabier en Israëlsch staatsburger, oorlog en geweld af als middel om de problemen van de regio op te lossen. Aan deze viering voor de

vrede te Nazareth namen ook oosterse katholieke bisschoppen van het H. Land deel. Patriarch Sabbah benadrukte dat de christenen, in gebed verzameld te Nazareth, "in allen, in elke man of vrouw, Palestijnen, Libanezen en Israëli's, en Israëlische soldaten onder de wapenen, strijders van Hamas in Gaza en die van Hezbollah in Zuid-Libanon, menselijke personen zagen die God heeft ver-eerd met zijn beeld en met een onaantastbare waardigheid. Allen zijn door God tot het leven geroepen, niet tot de dood; tot de vrede, niet tot de oorlog; tot de liefde, niet tot de haat. Dat is onze christelijke positie voor iedere menselijke persoon".

"En, ten overstaan van de dood en de vernietiging, hier in Israël, zeggen wij, Arabieren van Israël: 'Israëli's, wij wensen voor jullie veiligheid en rust'. Ja, in een Arabische wereld waarvan wij een integraal onderdeel uitmaken, in een Arabische wereld die woedend is op u, zeggen wij tot u: 'Wij vragen voor u veiligheid en rust'. [...] Wij houden van u, maar wij zeggen u dat de vernietiging en de dood, veroorzaakt in Gaza en Libanon, niet de weg naar vrede zijn." Mgr Sabbah sprak de hoop uit dat de rampzalige Zomeroorlog zou kunnen worden ge-

transformeerd tot een beslissende stap naar algehele vrede, definitief en rechtvaardig. Inmiddels drie en halve maand verder (half november 2006) likken zowel Israël als Libanon nog steeds hun wonden en zijn ook beider regeringen, in belangrijke mate als nasleep van de Zomeroorlog, in diepe crisis geraakt. (CNS, website Latin Patriarchate of Jerusalem).

### PAUSBEZOEK AAN TURKIJE

Van 28 november tot 1 december zal paus Benedictus XVI Turkije bezoeken. Hij is uitgenodigd door zowel Oecumenisch

patriarch Bartholomaios I van Constantinopel als de Turkse regering. Het bezoek vindt plaats in een gevoelige en daarom spannende periode. Ratzinger heeft zich, voordat hij paus werd, afwijzend uitgelaten over Turkije's mogelijke toetreden tot de EU. Zijn uitspraken als paus over de islam (Regensburg, 12 september) vielen ook in Turkije niet goed. Turkije zelf is op het ogenblik in een hectische fase van de onderhandelingen met de EU over de voorwaarden tot toetreding. Ook de door Turkije niet als zodanig erkende genocide op de Armeense (en Syrische)

christenen van omstreeks 1915 heeft de laatste maanden de gemoederen bezig gehouden, en niet alleen in Nederland. Het deel van het Osmaanse Rijk dat nu Turkije uitmaakt, had voor WO I een hoog percentage christenen (25 tot 30%). Nu kent datzelfde gebied met zijn 70.500.000 inwoners nog maar zo'n 65 à 70 duizend christenen (± 0.1 %), waarvan een klein gedeelte katholieken. Een groot deel van die laatsten zijn de Chaldeeërs (± 1000), katholieken van de Oost-Syrische traditie. Andere, niet-katholieke christenen zijn enkele protestanten, maar vooral Grieks-orthodoxen, Armeens-Apostolischen, Syrisch-orthodoxen en wat Assyrisch-Apostolischen - allemaal gereduceerd tot kleine minderheden. Vrijwel alle christenen in Turkije zijn óf van een autochtone maar niet etnisch-Turkse bevolkingsgroep óf van buitenlandse komaf (bv de meeste katholieken van de Latijnse ritus). Anders dan in de Arabische wereld gaan christenen in Turkije meestal nog door voor 'vreemdelingen'. Juist dit met christendom verbonden etnische aspect ligt, meer dan de godsdienst sec, bijzonder gevoelig in deze staat met een sterk Turks-nationalistische signatuur.



## Koptische kerstkaarten

In aansluiting op de Koptische iconkaarten eerder dit jaar, geeft de Katholieke Vereniging voor Oecumene twee Koptische kerstkaarten uit. De twee afbeeldingen uit de 'Hangende kerk' in Caïro zijn van de hand van Yuhanna Armani al-Qudsi (18e eeuw).

Set 5 x 2 kaarten in luxe uitvoering met blanco binnenzijde: € 8,50 incl. verzendkosten.

#### Bestelling:



Katholieke Vereniging voor Oecumene  
Walpoort 10, 5211DK, 's-Hertogenbosch  
T 073-6136471,  
E secretariaat@oecumene.nl.

#### Toezending:

na ontvangst van uw betaling op rekening 801919.

# Een open venster op de Orthodoxe Kerk

*Vorig jaar verscheen het boek 'Een open venster op de Orthodoxe Kerk'. Schrijver is aartspriester Ignace Peckstadt van de Orthodoxe Kerk van België, priester in de parochie H. Andreas te Gent. Hij laat de lezer op een heldere en toegankelijke manier kennismaken met de Orthodoxe Kerk.*

Vader Ignace Peckstadt geeft allereerst een overzicht van de geschiedenis. Uitgangspunt is dat de Orthodoxe Kerk volgens hem streng de continuïteit belichaamt van de oorspronkelijke Apostolische Kerk en van de ongedeelde Kerk van vóór 1054. Hij beschrijft een aantal fundamentele aspecten van de Orthodoxe Kerk: haar kerkbegrip, haar spiritualiteit, de Goddelijke Liturgie, de iconen, het koninklijk priesterschap van het volk Gods en de mariologie. Daarbij worden verschillen met de Katholieke Kerk genoemd zoals vader Ignace deze ziet. 'Kerk' is niet gebaseerd op een juridisch opgebouwde structuur. Niet een gezagsfactor of een organisatorische band maken haar wezen uit. De Kerk komt het meest volledig tot uitdrukking in de viering van de eucharistie. Jammer is dat hij suggereert dat onder invloed van het rooms-katholicisme het begrip 'Kerk' te vaak bepaald wordt door kerkelijk gezag. Zijn visie onderbouwt hij op geen enkele manier aan de hand van bronnen en kerkelijke documenten. Daarmee schetst hij tussen het Orthodoxe en katholieke kerkbegrip een tegenstelling die geen recht doet aan de feiten.

## **Specifiek Orthodox**

Ignace Peckstadt heeft aandacht voor het specifieke Orthodoxe getuigenis en de eigen beleving

binnen de Orthodoxe Kerk, met als thema's onder meer de zending van de Kerk en een Orthodoxe visie op moraal. Hij benadrukt dat de Orthodoxe Kerk wanneer het gaat om sociale of ethische problemen nooit moraliserend wil zijn, dwingende regels wil voorschrijven en officiële standpunten wil afkondigen. Wel worden leven en handelen van de mens altijd geplaatst in het licht van de eeuwigheid.

Wanneer vader Ignace ingaat op de *economia*, het pastoraal omgaan met kerkelijk recht, benadrukt hij weer de, in zijn ogen, totaal verschillende opvattingen in kerkvisie tussen Orthodoxie en katholicisme. De Orthodoxe Kerk wordt opgebouwd vanuit de eucharistie en de Latijnse Kerk wordt, wederom zonder enige bronvermelding, gekoppeld aan een juridische opstelling.

Bij de plaats van de vrouw in de Orthodoxe Kerk worden haar activiteiten vooral complementair gezien. Hij schrijft de vrouw van de priester op communautair en pastoraal vlak een grote complementaire rol toe. Ignace Peckstadt toont zich voorstander van herstel van het diakonaat van de vrouw, dat in de ongedeelde Kerk heeft bestaan. De rol van vrouwelijke diakens was in bloei ten tijde van de kerkvaders en bleef bewaard tot het einde van de Byzantijnse periode. In het Westen bleef de vrouwelijke diaken be-

staan tot einde elfde eeuw. Opmerkelijk genoeg vermeldt hij hier wél een uitvoerige, met name Orthodoxe, bibliografie.

## **Situatie Orthodoxen**

Het leven met de sacramenten en de spirituele waarde hiervan hebben in dit boek een belangrijke plaats. In 'Nederige aanwezigheid en uitstraling' gaat vader Ignace in op de situatie van Orthodoxe christenen in Europa. Voor de Orthodoxie ziet hij een speciale roeping weggelegd in het Europa van de toekomst: brug zijn tussen oost en west. In zijn ogen moet het Europa van de toekomst ook het Europa van de Kerken zijn. De positie van de islam wordt hier geheel buiten beschouwing gelaten.

Allerlei actuele levensproblemen waarmee gelovigen worden geconfronteerd, brengt hij onder de aandacht: het mysterie van leven en dood, euthanasie, crematie en drugs; ook de vraag hoe men van het geloof kan getuigen in een geseculariseerde maatschappij.

Dit boek biedt veel informatie en inspiratie aan Orthodoxe christenen die hun geloof willen voeden en verdiepen. Anderen die meer willen weten over de Orthodoxe Kerk vinden er een helder overzicht van haar spiritualiteit. Wie een gedegen studie van de Orthodoxe Kerk wil maken zal bemerken dat dit boek uitnodigt tot meer.

Dolf Langerhuizen

*Ignace Peckstadt, Een open venster op de Orthodoxe Kerk, Averbode 2005, 288 blz, ISBN 9031722170, € 23,50*



*Aankondiging aan Maria, oud fresco in Deir-as-Suriân (voormalig Syrisch klooster in Egypte, nu Koptisch). Er staan Syrische bij-schriften (tussen Maria en engel) en iets hoger Koptische teksten (foto: M. Immerzeel).*

nieten hebben ook na het uiteengaan van de wegen in de 5e en 6e eeuw veel aan de West-Syrische traditie ontleend. Voor wat de tijd voor Kerstmis betreft valt de Maronietische traditie vrijwel samen met de West-Syrische.

### **Jaarindeling**

De Oost-Syrische traditie heeft al in de 6e eeuw het kerkelijk jaar ingedeeld in zogeheten 'Weken'. Dit zijn seizoenen van in principe zeven weken, 'weken van weken'. Dit is een indeling die ons herinnert aan de joodse tijd tussen pasen en pinksteren (50 dagen:  $7 \times 7 + 1$ ). Die werd ook door de Kerk overgenomen. Met een beetje passen en meten kent een jaar zeven 'Weken'. De Oost-Syrische traditie heeft dat mooie heilige getal later wat los moeten laten, zodat er nu negen 'Weken' zijn, waarvan sommige minder dan 7 zondagen kennen. Bekende 'Weken' zijn die van de Grote Vasten, van de Verrijzenis (paastijd), van de Apostelen (na Pinksteren) en van het H. Kruis (rond en na Kruisverheffing, 14 september). De West-Syrische en Maronietische tradities hebben vaak seizoenen die dezelfde naam dragen als in de Oost-Syrische traditie, maar kennen een wat lossere indeling. Binnen de West-Syrische en Maronietische tradities zijn dan ook afwijkende jaarindelingen in omloop. Enkele daaronder streven de mystieke indeling van zeven seizoenen in het jaar na.

## **Subbârâ**

### **De tijd voor Kerstmis in de Syrische tradities**

*Aan de hand van zowel de ontstaansgeschiedenis als een korte analyse wordt de structuur blootgelegd van de periode voor Kerst in de Syrische tradities. Daarbij komt ook de inhoud, met name van de centrale evangelielezingen, in die periode aan bod. Het blijkt dat de drie verschillende Syrische tradities in de periode voor Kerst grote overeenkomsten kennen. Maar er zijn daar ook onderlinge verschillen, in de uiteindelijke opzet én in de thematiek. Verschillen zijn er verder vooral met de westerse Advent.*

De Syrische tijd voor Kerst heeft een voor de hand liggende, bijna 'logische', inhoud. Er zijn in de evangeliën twee kerstverhalen (Mt 2 en Lk 2). In de tijd voor Kerstmis staan de evangeliëverhalen die daaraan voorafgaan centraal: Mt 1 en Lk 1. (Dit artikel is mét bijbel bij de hand het beste te lezen.)

### **Drie Syrische tradities**

Er zijn tegenwoordig drie Syrische tradities: de Oost-Syrische, West-Syrische en Maronietische. Er zijn vele kerken van een Syrische traditie in het Midden-Oosten, in India en in de westerse emigratie. Wat de Syrische tradi-

ties bindt, is dat ze in de klassiek-Syrische taal zijn ontstaan en ontwikkeld. Tot op vandaag zijn hun teksten nog steeds in die taal, maar inmiddels ook in de talen van de landen waar ze worden gebruikt. Er zijn grote verschillen tussen de drie tradities als geheel, maar ook overeenkomsten.

De liturgische tijd voor Kerst heeft zóveel onderlinge overeenkomsten in de drie tradities dat het m.i. gerechtigd is om ze hier samen te behandelen. Daarenboven delen de West-Syrische traditie en de Maronietische traditie, die ook uit Syrië stamt, een gezamenlijke oertraditie. De Maro-

## Van Epifanie naar Kerst

Het oudste feest (2e eeuw) van de Geboorte des Heren is Epifanie of 'Verschijning des Heren' op 6 januari. Dit feest vierde de openbaring van God in Jezus Christus: zijn Doop aan het begin van zijn 'openbare leven', maar ook zijn Geboorte. De Syrische kerkvader Efreem (4e eeuw) kende deze traditie nog. In de oude tijd was het Epifanie-Geboortefeest ook het begin van het kerkelijk jaar: de viering van het begin van de verlossing markeerde het begin van elk liturgisch jaar.

Tegenwoordig kent uitsluitend de Armeense Apostolische Kerk Epifanie op 6 januari nog als het enige Geboortefeest. Alle andere oosterse kerken voerden in de loop van de 4e en 5e eeuw vanuit Rome het Geboortefeest op 25 december in, wat daar rond 335 was ontstaan. Kerst op 25 december werd ingevoerd in Antiochië in 376 en in de kerk van Mesopotamië kort na 410.

## Oudste tijd voor Kerstmis

Een groot feest behoeft een goede voorbereiding. In het Antiochië van patriarch Severus (6e eeuw) gingen er twee speciale zondagen aan 25 december vooraf. Op zondag één werd heel de voorgeschiedenis van de Geboorte uit het Lukasevangelie (Lk 1) voorgelezen en op de zondag pal voor Kerst het gedeelte uit Mt 1 met Jezus' stamboom (vss 1-17).

Van een eerdere kerkvader uit Syrië, Antipater van Bosra (5e eeuw) hebben we een nog belangwekkender getuigenis. Er was op verschillende plaatsen in de Kerk van Oost én West een oud feest van Maria op de zondag voor 25 december. Daarbij stond centraal de aankondiging van Jezus' geboorte door de aartengel Gabriël aan Maria. In Antipaters kerk te Bosra ging aan deze 'Zondag van de aankondiging aan Maria' nog een speciale zondag ter ere van Johannes de Doper vooraf. Deze tweezondagse periode voor Kerst zag er als volgt uit:

1. *Zondag van Johannes de Doper*: aankondiging aan Zacharias plus bezoek van Maria aan Elizabet (Visitatie) met Maria's Loflied (Magnificat) en geboorte van Johannes de Doper (Lk 1: 5-24 resp. 1: 39-80).

2. *Zondag van de Aankondiging aan Maria*: Annunciatie, Visitatie en Magnificat (Lk 1: 26-56). Deze tweezondagse tijd vormt de kiem van de Syrische tijd voor Kerstmis.

## Oost-Syrisch

De Oost-Syrische traditie, ontwikkeld in Mesopotamië, breidde bovenstaande tweezondagse periode uit met nóg twee zondagen. De evangelielezing van de oorspronkelijke eerste zondag werd in twee perikopen opgedeeld, te lezen op een nieuwe eerste en derde zondag (Lk 1: 1-25 resp. Lk 1: 57-80). De tweede zondag daartussen las nog altijd Lk 1: 26-56. Er kwam een vierde zondag bij met Mt 1: 18-25: de openbaring aan Jozef. Deze vierweekse tijd

### ACHT ZONDAGEN VOOR KERSTMIS (25 DECEMBER) Met evangelielezingen in de eucharistie

#### OOST-SYRISCHE LITURGIE

##### I. ZONDAGEN VAN QUDĀŠ `IDTĀ (= Wijding v.d. Kerk) [4]

1. Zondag van *Hudât `Idtâ* (Vernieuwing van de Kerk) = Eerste Zondag van *Qudāš `Idtâ*.
2. Tweede Zondag van *Qudāš `Idtâ*.
3. Derde Zondag van *Qudāš `Idtâ*.
4. Vierde Zondag van *Qudāš `Idtâ*.

##### II. ZONDAGEN VAN SUBBĀRĀ (= Aankondiging) [4] *Begin kerkelijk jaar*

1. Eerste Zondag van *Subbārā*, **Lk 1: 1-25** (aankondiging geboorte Johannes).
2. Tweede Zondag van *Subbārā*, **Lk 1: 26-56** (aankondiging a. Maria & visitatie a. Elizabet).
3. Derde Zondag van *Subbārā*, **Lk 1: 57-80** (geboorte van Johannes de Doper).
4. Vierde Zondag van *Subbārā*, **Mt 1: 18-25** (openbaring aan Jozef).

#### WEST-SYRISCHE EN MARONIETISCHE LITURGIE

##### I. ZONDAGEN VAN DE KERK [2]

- Begin kerkelijk jaar*
1. Zondag van *Qudāš `Idtâ*
  2. Zondag van *Hudât `Idtâ*

##### II. SEIZOEN VAN DE SUBBĀRĒ (= Aankondigingen) [6]

1. Zondag van de Aankondiging (*subbārā*) aan Zacharias, **Lk 1: 1-25** (West-Syriërs: in zaterdagavonddienst).
2. Zondag van de Aankondiging (*subbārā*) aan Maria, **Lk 1: 26-38**.
3. Zondag van de Visitatie (Maria bezoekt Elizabet), **Lk 1: 39-56**.
4. Zondag van de Geboorte van Johannes (de Doper), **Lk 1: 57-80**.
5. Zondag van de Openbaring aan Jozef, **Mt 1: 18-25**.
6. Zondag 'Voor de Geboorte', **Mt 1: 1-17** (Jezus' geslachtslijst).



voor Kerst in de Oost-Syrische traditie (zie kader hierboven) is in de 6e eeuw vastgelegd en nog altijd in gebruik onder de naam 'Zondagen van Subbârâ', 'van de Aankondiging'.

### West-Syrisch

De West-Syrische traditie, schatplichtig aan zowel Mesopotamië als het westelijker gelegen Antiochië, nam deze uitgebreide traditie van de Oost-Syriërs over. Wel breidde men de vierweekse tijd uit naar 6 zondagen (zie kader, vanaf één derde rechtsboven). Men splitste daartoe Lk 1: 26-56, evangelielezing van de Oost-Syrische *Tweede Zondag van Subbârâ*, uit over twee achtereenvolgende zondagen: Lk 1: 26-38 op de 'Zondag van de Aankondiging aan Maria' én de verzen 39-56 op de 'Zondag van de Visitatie'. En men voegde vanuit de traditie van Antiochië de lezing van Jezus' geslachtslijst toe (Mt 1: 1-17). Dit zijn samen de zes zondagen van het Seizoen 'van de Aankondigingen' (*Subbârê*, meervoud!).

### Kerkwijding

In zowel de Oost-Syrische als de West-Syrische/Maronietische traditie wordt het seizoen van de Aankondiging(en) voorafgegaan door het zogeheten 'Seizoen van de Kerk(wijding)'. Samen met de Kerstvoorbereiding vormen de zondagen van de Kerk(wijding) acht weken in beide tradities. 'Wijding van de Kerk' is in het Syrisch *Qudâš 'Idtâ*. Er was ooit een feest ter herdenking van de wijding van waarschijnlijk een belangrijk kerkgebouw in het Noord-Mesopotamische Edessa, het centrum van het Syrischtalig



'Aankondiging aan Zacharias',  
moderne Maronietische icoon.  
(Foto: *The Maronite Icons*, Beirut  
1999).

christendom, of wellicht van de H. Grafkerk te Jeruzalem. De zondag van de Wijding van de Kerk ofwel *Qudâš 'Idtâ* kreeg in de West-Syrische traditie een octaaf (liturgische periode van acht dagen), zodat er een tweede zondag bijkwam, de Zondag van de *Hudât 'Idtâ* of 'Vernieuwing van de Kerk'. In de Oost-Syrische traditie kreeg de 'Wijding van de Kerk' mettertijd maar liefst vier zondagen, de Zondagen van de *Qudâš 'Idtâ*. De eerste zondag heet daar ook wel *Hudât 'Idtâ*.

In beide varianten van het seizoen van de Kerk(wijding) wordt de Kerk als geloofsgemeenschap gevierd. Dit heeft thematisch geen betrekking op de tijd voor Kerstmis. Er is hier wel een verschil tussen de Oost- en de West-Syrische traditie. De Oost-Syrische traditie *beëindigt* met het seizoen van de Wijding van de Kerk het kerkelijk jaar. Immers, de Kerk die uitziet naar de definitieve komst van het Rijk Gods, verwijst naar de voltooiing van het verlossingswerk in Christus.

De West-Syrische en Maronietische traditie *begint* met de Zondag van *Qudâš 'Idtâ* tegenwoordig het kerkelijke jaar (en verbindt zo de Zondagen van de Kerk sterk met de Zondagen van de Aankondigingen).

Alle Syrische tradities zijn Christus' geboorte blijven verbinden met het begin van het kerkelijke jaar, zij het dat het echte moment van aanvang wel naar voren werd gehaald, naar de *aanloop* op het Geboortefeest.

### Advent?

De benaming 'Advent' heb ik voor de oosterse tijd voor Kerstmis vermeden, omdat dit woord de lading niet dekt. *Adventus* betekent 'komst'. Het Westen kijkt in het spel van de liturgie uit naar de komende, a.h.w. naar Iemand die er nog niet is. Deze thematiek steekt het sterkste af bij de Oost-Syrische traditie. Haar 'Zondagen van Subbârâ' vieren vooral de aankondiging van Iemand die al aanwezig is; ze gaat uit van gebeurtenissen die al plaats hebben gevonden.

In de Syrische tradities is de tijd voor Kerst ook een feestelijke periode en niet een boetetijd, zoals de Advent in de Romeinse liturgie dat van oudsher (mede) is geweest. Na Vaticanum II is dit element wel naar de achtergrond gedrongen. De Syrische tradities kennen allemaal een vasten voor Kerstmis, variërend van 10 tot 40 dagen, maar deze heeft het feestelijke karakter van de liturgie niet ontkracht (vgl. A. Baumstark, *Festbrevier und Kirchenjah der (syrischen) Jakobiten*, Paderborn 1910, p. 175). De kerstvasten in de West-Syrische traditie ontstond onder invloed van het mon-

nikendom ook pas veel later dan de 'Zondagen van Subbârâ' zelf en niet dan na hevige protesten. Het tijdstip van invoering in de Oost-syrische traditie kon ik niet achterhalen in de overigens zeer schaarse literatuur over het onderwerp.

De Romeinse Adventszondagen hadden voor Vaticanum II geen enkele lezing uit wat de kern uitmaakt van de Syrische periode voor Kerst: Lk 1 en Mt 1. Na Vaticanum II kreeg de vierde zondag van de Advent wel enkele lezingen daarvan: Mt 1:18-24 (openbaring aan Jozef) in het A-jaar, Lk 1:26-38 (Annunciatie) in het B-jaar en Lk 1:39-45 (Visitatie) in het C-jaar; die laatste beide evangelies waren ook twee belangrijke weeklezingen in de preconciële Advent. De Romeinse profetenlezingen uit het OT en het profetisch optreden van Johannes de Doper in de evangelielezingen onderstrepen respectievelijk de *verwachting* en de *ommekeer* die de westerse Advent kenmerken. Kortom, inhoud en thematiek verschillen aanzienlijk van de Syrische tradities.

Dat geldt ook voor de vormen. Eén aansprekend voorbeeld. De Syrische tradities kennen in principe geen adventskrans, de vier kaarsen waarvan er wekelijks eentje meer wordt aangestoken.

### **Onderlinge verschillen**

Er is ook een onderling verschil tussen de Oost-Syrische en West-Syrische tijd voor Kerst volgens de Indiase liturgist John Moolan (*The Periode of Annunciation-Nativity in the East Syrian Calendar*, Kottayam 1985). De West-Syrische liturgie biedt in de zes 'Zondagen van de Aankon-

digen' een lineaire afwikkeling van de verhalen vóór Kerstmis. Ze heeft een 'historische' belangstelling, voor de afzonderlijke *gebeurtenissen* van de heilsgeschiedenis. De periode voor Kerst is er ook een soort voorbereiding op de komst van Jezus in ons hart, zoals Hij eens kwam bij zijn geboorte in Bethlehem. De Oost-Syrische traditie echter is volgens Moolan in haar liturgische teksten in de tijd voor Kerstmis gefocust op *themata* en wel van meer *theologische* aard: Maria de Maagd en Tweede Eva, in wie de God van den beginne als bij het eerste mensenaar Adam en Eva scheppend heeft gewerkt; de beloften die God in het Oude Testament deed aan Abraham, Mozes, David, de profeten (zie 'Op weg naar Kerstmis', p 7, eerste tekstfragment), en die naar goed oud-christelijk geloof in Jezus Christus zijn vervuld; de Nieuwe Tijd die al vanaf het eerste moment bij de aankondiging aan Maria is begonnen, de verlossing die nu al aanwezig is en de gelovigen richt op de uiteindelijke voltooiing ervan in het Rijk Gods. De Oost-Syrische periode voor Kerst - en dit is af te lezen aan de li-

turgie als geheel van die periode: Schriftlezingen én hymnische teksten - is daarmee eigenlijk geen *voorbereiding*, maar de viering van de vrucht van de verlossing en van het thans reeds presente Rijk Gods.

De westerse Advent in zijn sterke toekomstverwachting en oproep tot ommekeer, de West-Syrische tijd voor Kerstmis met zijn aandacht voor de geschiedenis van het heil, en de Oost-Syrische traditie met haar concentratie op wat de Aankondiging en de Geboorte zelf van Jezus Christus ons in het heden reeds hebben geschonken, zijn evenzovele herinneringen aan de veelzijdigheid van de Kerstboodschap.

Leo van Leijzen

advertentie



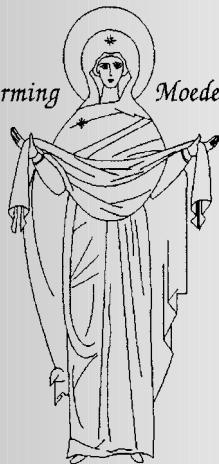
Logos is de eerste online boekwinkel die als doel heeft om een volledige collectie van bestaande Orthodox Christelijke boeken in het Engels, Frans, Nederlands en Russisch aan te bieden.

Boeken  
Cassettes  
Video  
CD

Logos  
Orthodoxe Boekenwinkel  
Rosmolenplein 50  
5014 ET Tilburg  
Nederland

Tel: 00 31 (0)6 41 58 60 39  
www.orthodoxlogos.com  
contact@orthodoxlogos.com

Bescherming Moeder Gods



## Katholieke Oosterse Liturgievieringen dec. 2006-jan. 2007

### Amsterdam

Occhohofje, Nieuwe Keizersgracht 94

### Delft

Oude Delft 18

### 's-Gravenhage

Raamweg 42, 2596 HN

### Eindhoven

Eikenburg, Aalsterweg 289

### Haarlem

Janstraat 41

### Hengelo:

St. Lambertusbasiliek, Enschedesestraat 1

### 's-Hertogenbosch

Catharinakerk, Kruisbroederhof 4,

### Maastricht

Kapel Zorgcentrum Amby  
Achter de Hoven 25, 6225 EK

### Nijmegen (BG)

Dobbelmannweg 3, tel. 024-3233503

### Nijmegen (NBK)

Titus Brandsma-gedachteniskerk (voor-  
malige Jozefkerk), Stijn Buijsstraat

### Rotterdam

Kerk van de Missionarissen van het  
H. Hart, Karel Doormanstraat 337

### Tilburg

Klooster MSC, Bredaseweg 204,  
tel. 013-4672994

### Utrecht (BG)

Kapel Gezondheidscentrum Lombok,  
Ingang Jan Pieterszoon Coenstraat 60

*De illustraties op de kaft:*

*Voorzijde: St. Antonij (11e e.) van het  
Holenklooster (Petsjerskij Lavra) te Kiev,  
hedendaagse icoon door Seva Girvel, de toen  
negenjarige zoon van Rotislav Girvel.*

*Achterzijde: Afbeelding van Russisch sprookje  
'Ruslan en Ludmilla', van de hand van leer-  
ling van icoonschilderschool SvatoGORIE te  
St. Petersburg (Rusland) o.l.v. Rotislav Girvel  
(foto's: R.Girvel).*

### Akersloot (Utrechts Byzantijns Koor)

Zondag 28 januari, 11 u: Goddelijke Liturgie in Parochie  
St. Jacobus de Meerdere, Kerklaan 37.

*Voor verdere informatie over Utrechts Byzantijns Koor:  
www.utrechtsbyzantijnskoor.nl*

### Amsterdam: (Byzantijnse Gemeenschap)

Maandag 25 december, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 14 januari, 10 u: Goddelijke Liturgie.

*Alle diensten van de Byzantijnse Gemeenschappen (BG) in  
het land zijn onder voorbehoud. Voor verdere informatie:  
www.pokrof.nl of het desbetreffende secretariaat.*

### Delft: (BG)

Zondag 10 december, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 14 januari, 10 u: Goddelijke Liturgie.

### Eindhoven: (BG)

Zondag 3 december, 11 u: Goddelijke Liturgie.

Dinsdag 26 december, 11 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 7 januari, 11 u: Goddelijke Liturgie.

### 's-Gravenhage: (BG)

Zaterdag 16 december, 9.30 u: Goddelijke Liturgie.

Zaterdag 24 december, 19 u: Goddelijke Liturgie.

Maandag 1 januari, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Zaterdag 20 januari, 9.30 u: Goddelijke Liturgie.

Zaterdag 27 januari, 9.30 u: Vesper.

Zondag 28 januari, 10 u: Goddelijke Liturgie.

### Haarlem: (BG)

Zaterdag 9 december, 19.30 u: Vesper en Goddelijke Liturgie.

### Hengelo: (BG)

Zondag 17 december, 11.30 u: Goddelijke Liturgie.

**'s-Hertogenbosch:** (Johannes van Damascusgemeenschap)  
*Iedere zondag 10.15 uur: Goddelijke Liturgie; soms bij af-  
wezigheid van een priester Metten i.p.v. Goddelijke Liturgie.*

*Bijzondere diensten:*

Zondag 10 december, Feest van Johannes van Damascus,  
10.15 u: Icoonwijding, gevolgd door de feestelijke  
Goddelijke Liturgie. De gezangen worden verzorgd door  
het Koor van Solisten uit St. Petersburg o.l.v. Olga  
Stupneva, dat 's middags om 14.30 uur het traditionele  
Kerstconcert zal verzorgen.

Zondag 17 december, Zondag van de Voorouders des  
Heren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 24 december, Zondag voor de Geboorte des Heren,  
10.15 uur Goddelijke Liturgie.

Maandag 25 december, Geboorte des Heren (Kerstmis),  
Eerste Kerstdag 's ochtends 10.15 u: Lofzangen van de  
Metten, gevolgd door de plechtige Liturgie van Kerstmis.  
Na de Liturgie een feestelijke kop chocola of koffie met  
kerstgebak. Wie wat lekkers mee wil brengen is van harte  
welkom dit te doen.

Dinsdag 26 december, Tweede Kerstdag, Synaxis van de  
Moeder Gods: *géén Liturgie!*

Zondag 31 december, Zondag voor Verschijning des Heren,  
10.15 u: Goddelijke Liturgie.

Maandag 1 januari 2007, Nieuwjaarsdag, 11 u:  
Eucharistie met elementen uit de Byzantijnse Liturgie,  
gezamenlijk met de parochiegemeenschap die in de Sint  
Cathrien zaterdags bijeenkomt. Op het einde wordt tradi-  
tiegetrouw de Basilius-koek gezegend, ter gedachtenis  
van de kerkvader Basilius de Grote, wiens feest op 1 januari  
gevierd wordt.

Zondag 7 januari, viering van de Verschijning des Heren,  
10.15 u: Goddelijke Liturgie, gevolgd door Grote  
Waterwijding.

Zondag 21 januari 2007, Zacheüs-zondag, 10.15 u:  
Mettendienst.

Zondag 28 januari 2007, Zondag van de Tollenaar en de  
Farizeeër, 10.15 u: Goddelijke Liturgie. Begin van de Voor-  
vasten - het Tridion - naar het komende paasfeest toe.

*Voor informatie over de diensten: www.byzantijnseka-  
pel.nl of mev. Myrjam Corsten, tel. 073-6148508.*

### Kortenhoeft (UBK)

Zondag 14 januari, 10.45 u: Goddelijke Liturgie in  
Parochie Antonius van Padua, Kerklaan 24.

### Maastricht: (BG)

Zondag 21 januari, 10 u: Goddelijke Liturgie.

### Nijkerk (UBK)

Zondag 3 december, 10 u: Goddelijke Liturgie in Parochie  
St. Catrina, Holkerstraat.

### Nijmegen: (BG)

Zondag 24 december, 19 u: Goddelijke Liturgie.

Zaterdag 27 januari, 19 u: Goddelijke Liturgie.

### Nijmegen: (Nijmeegs Byzantijns Koor)

Zaterdag 9 december, 19 u: Chrysostomusliturgie.

Zaterdag 23 december, 19 u: Vesperviering voor Kerstmis.

Zaterdag 13 januari, 19 u: Chrysostomusliturgie.

*Voor informatie over Nijmeegs Byzantijns Koor:  
www.cs.ru.nl/~kees/nbk/*

### Rotterdam: (BG)

Zondag 3 december, 10 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 7 januari, 10 u: Goddelijke Liturgie.

### Tilburg: (Tilburgs Byzantijns Koor)

Zondag 10 december, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 14 januari, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 21 januari, 10.30 u: Goddelijke Liturgie in de  
Heikese kerk (St. Dionysius), Stadhuisstraat 6.

*Voor verdere informatie: www.tilburgsbyzantijnskoor.nl*

### Utrecht: (BG)

Zondag 17 december, 10.30 u: Goddelijke Liturgie.

Zaterdag 6 januari, 10.30 u: Goddelijke Liturgie.

Zondag 21 januari, 10.30 u: Goddelijke Liturgie.

# POKROF



is een uitgave van:  
katholieke vereniging voor  
oecumene  
athanasius en willibrord

